

Pràctiques de criança i identitats parentals*

Cristina Brullet Tenas

Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Sociologia
08193 Bellaterra (Barcelona). Spain

Sumari

1. Plantejament del tema	3. Alguns indicis empírics a Catalunya
2. Pràctiques i identitats parentals	4. Reflexions finals
	Bibliografia

1. Plantejament del tema

La caiguda de la natalitat a Europa és un dels temes sobre el qual s'han expressat més opinions des de tot tipus de fòrums. Es polemitzava sobre els seus efectes en el futur de la dinàmica demogràfica i en el de la dinàmica macroeconòmica, i es busquen respostes a les preguntes que provoca, ja sigui des de la política institucional o des de la investigació social. És a dir, s'intenta explicar-ne les causes i els efectes des de posicions, disciplines i models teòrics molt diversos.

Doncs bé, en aquest text es planteja que entre la complexitat de les causes de la caiguda de la fecunditat, aquesta persisteix a Espanya fonamentalment per tres raons: *a*) perquè el fort atur estructural afecta profundament el projecte familiar de les parelles joves; *b*) perquè el repartiment de responsabilitats familiars entre dones i homes joves que formen parella continua sent molt menys igualitari del que la modernitat aparenta, i *c*) perquè l'organització social del treball manté tot tipus d'obstacles perquè una parella jove amb fills pugui compaginar i equilibrar la massa de treball, familiar i remunerat, que tot projecte familiar genera.

De les tres causes esmentades, aquest article posa la seva atenció especial en la segona, és a dir, sobre la qüestió del repartiment de les responsabilitats familiars entre homes i dones joves. El meu punt de partida és que avui les dones joves a Espanya experimenten fortes dificultats per poder compaginar el treball remu-

* Aquest article va ser presentat com a ponència al V Congreso Español de Sociología. Granada, setembre de 1995.

nerat i el treball familiar i que, entre aquestes dificultats, no és menor la que es deriva del poc canvi que han sofert els perfils tradicionals de gènere a la llar.

Contràriament al que se sol argumentar, ara per ara, el fre a la fecunditat no es troba en el fet que les dones fan treball remunerat (al contrari, el fet de tenir-ne afavoreix la decisió de tenir fills), sinó que es troba en les dificultats que les dones experimenten per a la seva inserció laboral al mercat de treball; però també influeix en la seva decisió de tenir pocs fills el fet que a l'interior de la llar els homes joves continuen sense fer la seva part de treball familiar. Dit d'una altra manera, el manteniment de la baixa fecunditat s'explica, en bona mesura, pel fet que les identitats parentals continuen arrelades en el model tradicional segons el qual és la mare qui de manera exclusiva o molt prioritària ha d'atendre els fills i la llar. Això implica que les dones viuen una forta contradicció entre dos desitjos legítims: tenir fills i tenir una professió; i, ateses les circumstàncies actuals, aquesta contradicció se salda amb una de les taxes de fecunditat més baixes del món.

En general, en la investigació sobre la família s'ha tractat el projecte familiar com un assumpte que implica la parella com a unitat, i ha estat menys freqüent tractar d'analitzar aquest projecte distingint els diferencials tan importants que els fills comporten avui segons que se sigui pare o mare. Això és, en canvi, el focus que ocupa el lloc central de la meua reflexió. Les dades que s'hi aporten procedeixen d'una investigació (encara en procés de realització) sobre el repartiment de la massa de treball entre les parelles joves amb fills petits (0-3 anys) a Catalunya.

2. Pràctiques i identitats parentals

Un aspecte important que cal tenir en compte en les relacions familiars és que amb l'arribada dels primers fills o filles es posen en acció les pautes més profundes de gènere rebudes i interioritzades durant la infància i l'adolescència. Aquestes pautes, en tenir filles o fills propis, són recreades en el procés de construcció de les identitats parentals (arribar a ser mare, arribar a ser pare). Per tant, els rols i les funcions assumits pels pares i les mares joves dins de la llar són fonamentals per a la construcció de les identitats de gènere de la generació que segueix.

Als anys seixanta i setanta dominà la crítica a la asimetria tradicional dels rols sexuals en la família; la asimetria fou considerada font directa de la reproducció de l'ordre sexual no igualitari i, per això, origen de la desigualtat social entre dones i homes. La defensa de l'igualitarisme en la família comportà llavors la defensa d'una indiferenciació possible i desitjable de rols parentals. Però des de la psicologia social i la psicoanàlisi es començà a discutir la necessitat de diferenciació de gènere en els processos de construcció de les identitats, ja que tota criatura humana és portadora d'un sexe determinat, com també ho són el seu propi pare i la seva pròpia mare. Això obligà la comunitat científica a aprofundir i distingir entre rols socials de gènere (imposició de la norma per mitjà dels mecanismes externs de control social) i identitats de gènere (interiorització més o menys crítica de la

norma i creació de la identitat individual), entre models externs de gènere i demanda interna de construcció de la identitat sexual i de gènere.

Avui sembla clar que descobrir-se com a dona o com a home implica el reconeixement d'autopertinença a una dimensió sexual o a l'altra (els meus òrgans sexuals em permeten parir o no) i a una dimensió de gènere o a l'altra (em sento més a prop de les dones o em sento més a prop dels homes), dimensions construïdes socialment sobre la diferència sexual biològica. Però a causa del fet que en totes les societats conegudes, i en les occidentals en particular, els gèneres i les seves relacions socials han estat construïts sobre la base del domini social masculí (la qual cosa implica desigualtats socials i jerarquia entre tots dos gèneres), es continua plantejant la necessitat de l'abolició dels gèneres, cosa que no significa, òbviament, l'abolició dels sexes. És a dir, la tensió entre igualtat i diferència continua en la polèmica i en les anàlisis de les relacions entre el sexe i el gènere.

Recentment, el feminisme de la diferència en la seva versió europea, especialment italiana, cerca el reconeixement de la diferència sexual i, en aquest procés, no nega sinó que fa una nova valoració de la centralitat de les dones (allò que és femení) en els processos de construcció de la vida quotidiana i familiar, i considera molt positius per al conjunt social els elements expressius que fan servir les dones, amb pràctica saviesa, en llurs relacions personals, familiars i comunitàries. Algunes feministes italianes consideren que avui els homes també valoren les relacions més expressives amb la seva família, de tal manera que la seva parentalitat es construeix apropant-se a les funcions maternals i allunyant-se del tradicional autoritarisme patriarcal. La centralitat dels mecanismes relacionals de tipus expressiu apropa els pares homes als seus fills i filles, en un procés de reducció o pèrdua del perfil dominant i autoritari del model patern rebut a la família d'origen. Això, diuen, és així malgrat que la jove parella mantingui una asimetria en el treball familiar, és a dir, una divisió sexual del treball pronunciada.

Ara bé, des del meu punt de vista, la divisió sexual del treball (DST) com una constant de les relacions de parella fa impossible una relació no jeràrquica perquè la DST, en el context occidental, ha estat la font material i simbòlica de la qual es nodreix, precisament, la desigualtat entre els gèneres. Si no hi ha intercanvi de rols entre la parella, dins de la llar, el rol femení roman fortament connotat amb l'actitud de servei a l'home i als fills, mentre que el rol masculí roman fortament connotat amb l'actitud de ser servit per la dona. I en aquestes actituds, fruit de la posició de cadascú en la divisió sexual del treball, hi ha algunes de les diferències fonamentals d'allò que és femení i allò que és masculí; amb això queden seriosament perjudicades les dones, perquè el servei constant a casa implica una reducció notable del seu temps personal i de la seva disponibilitat social (lleure, formació, relacions personals, professió, etc.).

Per tant, és fonamental que els canvis en les relacions de gènere en l'àmbit extern a la família (reflectits en les taxes d'activitat de les dones en el treball remunerat) esdevinguin canvis interns dins la llar (reflectits en una partici-

pació més gran dels homes en el treball familiar). És per això que el nostre objecte de reflexió es refereix als models de relació de gènere que avui es produeixen a l'interior de les famílies joves, especialment en l'etapa de construcció de la parentalitat, és a dir, quan mare i pare no solament han de construir un model relacional propi, sinó que també l'han de transmetre a la prole.

Al voltant d'aquesta temàtica precisa, vegem tot seguit les aportacions principals dels anys seixanta fins a l'actualitat. Primer, l'aportació crítica del feminisme dels setanta a la divisió sexual dels rols i les funcions parentals a la família. En segon lloc, les aportacions de Nancy Chodorow relatives a la construcció i la interiorització de les pautes més profundes de gènere en els primers anys de vida. En tercer lloc, faré referència a una investigació italiana sobre les relacions entre mares i pares joves als actuals anys noranta. Finalment, presentaré unes dades procedents d'una recerca pròpia que encara no està enllestida però que ja permeten apuntar algunes tendències de canvi en les pràctiques de criança dels fills.

2.1. *Maternitat i paternitat des del feminisme igualitarista (o la igualtat com a anul·lació de la diferència)*

Rapoport (1978) revisà ja fa alguns anys, en el context i el llenguatge propis del feminisme igualitarista, el que ella anomena el mite de la necessària criança dels fills des d'un model de rols sexuals diferenciats, segons el qual la mare representa els elements expressius (l'amor) i el pare representa els elements instrumentals (la llei, l'ordre).

Fins ben entrats els anys setanta, les relacions entre pares i fills s'havien valorat sempre d'acord amb l'ajust o el desajust al model de família parsoniana tal com l'havien descrita Parsons i Bales als anys cinquanta. Els estudis sobre les relacions entre pares i fills donaven per fet que a la mare per «naturalesa» li agradava tenir fills i, per tant, mai no es posava en qüestió (era «impensable») si l'atenció contínua a la criatura li proporcionava satisfacció; de manera semblant, als homes mai no se'ls preguntava si els agradava estar tan allunyats dels seus fills, i es donava per descomptat que, si més no durant la fase maternal, els pares tenien ben poca cosa a fer o a transmetre a la criatura, sobretot davant la importància capital i essencial del paper de la mare.

Però aquesta manera d'entendre la paternitat com si fos un epifenomen en la vida dels homes pares es podia posar en qüestió fàcilment perquè no era difícil de demostrar, llavors i ara, que l'accés a la parentalitat (*parenthood*) és una etapa crítica per a totes les persones, dones i homes, especialment en la societat occidental. Una altra cosa és el paper específic del pare en els primers anys de vida de la seva filla o el seu fill; i una altra cosa és com es pot substituir la figura tradicional del pare autoritari per una figura paternal d'autoritat (problema que ja es plantejà molt seriosament Horkheimer als anys trenta). Però, des del meu punt de vista, el que interessava als seixanta no era tant donar nous continguts a la figura paterna sinó posar en qüestió la figura tradicional de la mare exclusiva i excloent.

Als anys seixanta i setanta és encara molt fort el mite que només les mares són les úniques que poden portar a bon termini la criança i la cura dels infants. Tots els missatges que els arriben conflueixen a dir que és millor que de moment deixi els seus compromisos extradomèstics i centri de manera exclusiva l'atenció sobre la criatura. Per aquesta raó, «s'ha desenvolupat una situació extraordinària a les nostres societats quan les pràctiques parentals de criança (*parenting*) han arribat a ser equivalents a *maternatge* (*mothering*)» (Rutter, 1974, a Rapoport, 1982: 70). És a dir, s'arriba a confondre l'etapa maternal, aquella de màxima atenció necessària a les criatures, amb el fet que aquesta etapa ha de ser atesa en exclusiva per la mare. Però aquesta criança, diu Rapoport, podria ser exercida, i molt bé, tant per la mare, com pel pare, com per una altra persona adulta substituïda de la mare biològica, sempre que, per descomptat, tingués la capacitat, el desig i la maduresa suficients per establir llaços afectius i vinculants amb la criatura; condicions que, per cert, no sempre es donen en totes les mares biològiques.

Però en el procés de construcció de la parentalitat (*parenthood*) allò que implícitament o explícitament s'assumeix és la pauta de diferenciació de gènere. Arribar a ser mare o pare (*parent*) és una experiència de conseqüències molt diferents per a dones i per a homes. I el que resulta problemàtic, des d'una perspectiva feminista, és que la diferenciació de gènere, els seus orígens i conseqüències siguin generalment naturalitzades i mai qüestionades ni explorades (Rapoport i Oakley, 1975, a Rapoport, 1982). En efecte, fins fa molt poc, en el cas de la sociologia de la família, s'ha donat per fet que el model de parentalitat presentava sempre aquestes dues característiques:

- a) La parentalitat (*parenthood*) es dona dins del matrimoni, indret en el qual la mare està preparada i delerosa de canviar el seu compromís laboral o professional per un compromís maternal. El marit s'identifica i es realitza per mitjà del seu rol laboral o professional fora de la família; l'esposa s'identifica i es realitza per mitjà del seu rol maternal dins de la llar.
- b) Hi ha acord fàcil entre marit i muller en la reordenació dels rols que la nova parentalitat sempre implica. No hi ha conflictes personals, perquè la mare pot canviar fàcilment del rol de treballadora al rol de mare, i el pare no experimenta conflicte perquè la seva posició de mantenidor econòmic de la família domina sobre la seva posició de pare implicat en la criança dels fills.

Però el feminisme hi posà la sospita i la denúncia: el suposat equilibri i consens no eren de cap manera igualment gratificants per a la mare i per al pare; era un mite reforçat per la psicologia, la psiquiatria i l'etologia. Oakley s'oposà frontalment a l'afirmació d'equilibri i consens entre la parella, i ho expressà de la manera següent:

Entre totes les raons que s'han donat per explicar el paper de les dones dins de la llar, el mite de la maternitat (*motherhood*) hi apareix com el més persuasiu i el menys discutible, tant en les seves premisses com en les seves conclusions, i més encara quan el rol de mestressa de casa i el rol d'esposa poden canviar, però no el

rol maternal. Les posicions de les dones dins de la família estan basades en la seva maternitat (*maternity*), ara i sempre. Una lògica molt senzilla porta a la conclusió que atès que el rol maternal de les dones és inalterable, la seva opressió com a mestresses de casa també ha de continuar. Igual que amb altres mites, la funció del mite de la maternitat (*motherhood*) és fer una validació de l'estatu quo. El mite de la maternitat conté tres afirmacions principals. La primera és la més influent: que les criatures necessiten la seva mare. La segona és el seu anvers: que les mares necessiten les seves criatures. La tercera és una generalització que manté que la maternitat (*motherhood*) representa l'objectiu més important en la vida de les dones: l'única cosa que significa una autorealització veritable. Les dones, en altres paraules, necessiten ser mares. Aquesta «necessitat» és sempre especificada vagament però generalment significa que és un perill per a la salut mental o emocional negar la necessitat de la mare cap als fills, dels fills cap a les mares, o la necessitat de la maternitat (*motherhood*) per a les dones. El conjunt d'aquestes tres afirmacions configura un cercle tancat: totes les dones necessiten ser mares, totes les mares necessiten els seus fills, tots els fills necessiten les seves mares. Ficció popular, pseudopsicologia i declaracions dels autodenominats «experts» reproduïxen fidelment aquestes idees com si fossin fets més que no pas suposicions sense evidències (Oakley, 1974).

Als anys setanta, tota dona que no volia o no podia tenir fills, o tota dona que no volia dedicar la major part del seu temps als fills era percebuda com a poc femenina o com a desviant. Però la investigació feta sobre parelles o matrimonis no tradicionals mostrà que el *maternatge* (*mothering*) pot ser, de fet, portat a terme també pel pare. Més enllà de l'etapa de l'alimentació del nadó amb el pit de la mare no hi ha res que facin les mares per als fills que no puguin fer els pares. Quan una persona es dedica a criar i a donar al nadó la intimitat, l'afecte i l'atenció que necessita, les variacions en les pràctiques de criança varien a causa de factors individuals i no a causa del sexe de la persona que en té cura. De fet, diu Rapoport, el model ortodox de vida familiar i de pràctiques parentals de criança (*parenting*) posa una camisa de força a les relacions entre pare i infant.

El model de parentalitat que acabo de descriure, i criticar amb l'ajut de Rapoport i Oakley, era el model base en la teoria de la socialització dels rols sexuals que s'estengué al conjunt de les societats occidentals des que Parsons i Bales (1955) el formularen per primera vegada. L'estereotip implicava que no hi havia elecció: les nenes havien de ser socialitzades per reproduir el paper de la mare exclusiva i propera i els nens havien de ser socialitzats per reproduir el paper de l'allunyament paternal en la criança.

Avui la realitat familiar es mostra força més diversa que vint anys enrere: formació professional i activitat laboral de les dones, augment de naixements fora del matrimoni, accés a la maternitat d'adopció o de reproducció assistida, convivència o no en parella, famílies reconstituïdes, etc. La dona casada, sempre disponible per a la maternitat i disposada a donar i a defensar un acord sobre la base de rols clarament diferenciats, ha deixat de ser el tipus de mare generalitzable.

Però, fins a quin punt podem dir que aquestes característiques relacionals entre la parella han desaparegut de les llars de famílies joves? Sabem, per recerques recents fetes a Catalunya (Planas, Casal, Brullet, Masjoan, 1991; Subirats, Masats, Carrasquer, 1992), i per la mateixa investigació en què ens trobem, que la voluntat de les mares joves per mantenir-se actives en l'esfera de la producció, després de ser mares, no ha implicat de manera generalitzada un canvi significatiu en les relacions de gènere a la llar, perquè elles continuen essent les responsables primeres, si no exclusives, del treball familiar. Però sí que hi ha hagut canvis en la identitat de les dones, ja que, la gran majoria de les nostres entrevistades, mares recents, no s'autodefineix com a mestressa de casa sinó com a mare treballadora, tot i que l'atur les mantingui a casa. També és cert que la seva «manera d'estar» en la família i en el treball remunerat no és la mateixa que la «manera d'estar» del pare jove en un àmbit i en l'altre; la manera diferent d'estar de les dones en tots dos àmbits sense poder o sense voler lliurar la màxima energia en l'un o en l'altre, per tal de poder mantenir l'equilibri màxim, constitueix avui una experiència específicament femenina que algunes sociòlogues feministes italianes han investigat i han anomenat, encertadament, la *dobla presència* (Balbo, 1978).

Així, doncs, fins a quin punt estan canviant les formes d'entendre i de viure la parentalitat en l'àmbit privat, alhora que canvia la identitat femenina, especialment en l'àmbit públic? Recentment, un grup de sociòlogues italianes ha fet una recerca sobre aquesta qüestió, però abans d'entrar-hi val la pena que ens aturem en l'anàlisi del model de parentalitat dominant que féu Nancy Chodorow a final dels setanta, anàlisi que remet a les teories de la psicoanàlisi.

2.2. Parentalitat i identitat de gènere des de la teoria psicoanalítica (o dones i homes som éssers perfectibles)

La teoria psicoanalítica ha estat una de les més influents en les explicacions de la construcció de la identitat de gènere en la cultura occidental. Incideix directament sobre les relacions profundes dins de la família i aporta, precisament, una explicació de la gènesi del rol dominant dels homes en la família i en la societat¹.

Des de la perspectiva psicoanalítica es distingeixen quatre etapes en el procés de socialització dels infants. En la primera, l'etapa oral, no hi ha diferenciació entre la criatura i la persona que l'alimenta i en té cura, generalment la mare biològica. En la segona, l'etapa anal, als dos i tres anys de vida l'infant aprèn el control dels esfínters i comença a distingir entre la mare, el pare, els germans i les germanes i la resta de la família propera. La tercera etapa, que transcorre des dels tres o quatre anys fins a l'adolescència, és l'etapa edípica. Al llarg

1. Per a l'exposició de les idees principals d'aquesta teoria, he pres, amb modificacions de forma, la de Guiddens, en la seva obra *Sociologia*. Madrid: Alianza, 1991, cap. 6, perquè m'ha semblat clara i sintètica. Per a una ampliació de les aportacions més significatives en el camp psicoanalític, vegeu Stockard i Johnson (1992, cap. 9) o bé, de les mateixes autores, «The social Origins of Male Dominance». A: *Sex Roles* 5 (1979): 199-218.

d'aquesta etapa és quan el nen o la nena aprèn la seva identitat de gènere i s'identifica amb el progenitor del sexe oposat. En la quarta etapa, o adolescència, el subjecte comença un procés d'emancipació del control dels pares i s'inicia en l'activitat genital amb altres persones.

Freud identifica de manera directa la identitat de gènere amb la consciència genital: «Tinc un penis» significa que sóc un nen. «No tinc penis» significa que sóc una nena. El més important no és la diferència física sinó la simbòlica: la possessió o la manca de penis és símbol de masculinitat o feminitat (Giddens, 1990: 198 i següents). En l'etapa edípica, el nen, que desitja eròticament la seva mare (representant de la realització de l'amor), viu la presència del pare com la d'un rival, ja que és qui realment posseeix sexualment la mare. El pare (representant de la llei del pare) exigeix autonomia al nen i que no es quedi enganxat a les faldilles de la seva mare; per aconseguir-ho, el pare imposa la seva autoritat. El nen s'imagina aleshores que el pare el vol castigar i tallar-li el penis. Davant d'aquesta por, el nen reprimeix els sentiments cap a la seva mare i finalment accepta l'autoritat del pare, amb qui, a partir d'ara, es comença a identificar i, així, comença a construir la seva identitat masculina basada precisament en el domini de l'autoritat (llei) sobre el sentiment (amor). Les nenes, que tenen enveja del penis del pare, devaluen la mare perquè no té penis i perquè és incapaç de proporcionar-li el que desitja tant. «Quan la nena s'identifica amb la mare, accepta l'actitud de submissió que comporta reconèixer que s'és la "segona millor"» (Giddens, 1990: 198).

Al voltant dels cinc anys, acaba l'etapa edípica durant la qual cada nena i cada nen han après a reprimir els seus instints o sentiments eròtics, de tal manera que s'han trencat els forts vincles eròtics vers el pare o vers la mare, la qual cosa farà possible que l'individu, a mesura que maduri físicament i sexualment, no se senti sexualment implicat amb el progenitor de sexe oposat (si no és així, es mantindrà l'anomenat *complex d'Èdip*, que dificultarà la seva maduresa psíquica). Fins al desenvolupament de la pubertat, la sexualitat infantil passarà per la fase de latència. En aquest període, els grups d'iguals del mateix sexe seran molt importants per reforçar la identitat de gènere del subjecte. La conclusió és que Freud interpreta la resolució del conflicte edípic com un mecanisme afavoridor d'una identitat masculina dominant i una identitat femenina submissa. De fet, les teories de Freud són recollides per Talcott Parsons amb la idea de donar força a la seva teoria de la funcionalitat i complementarietat de la diferenciació del model de paternitat i maternitat, tal com hem vist en l'apartat anterior.

Hi ha hagut moltes objeccions a les explicacions freudianes, fins i tot dins del mateix camp psicoanalític. Una de les més sòlides amb relació a la construcció de gènere i als processos d'assumpció de la parentalitat és la que proposa Nancy Chodorow (1978). Segons aquesta autora, l'inici de l'aprenentatge del gènere és molt precoç, tal com hem vist argumentar per la psicoanàlisi clàssica. La mare, més que no pas el pare, té una importància fonamental en el procés. La criatura, sia nena o nen, està més vinculada emocionalment amb la mare que no pas al pare. És ben cert que la criatura ha d'establir, en algun

moment, una ruptura amb la mare per poder-se construir un jo diferenciat i independent d'ella; ara bé, aquest procés, segons Chodorow, es fa de manera substancialment diferent en el nen i en la nena. En la nostra societat occidental, si el nen és penalitzat per voler mantenir expressions d'afecte «excessives» vers la mare, la nena, en canvi, hi està autoritzada, de manera que generalment estableix relacions i expressions d'afectivitat molt estretes fins més tard. Això afavoreix que les dones, en la maduresa, siguin capaces de mantenir vincles molt estrets amb altres persones, perquè la seva identitat s'ha construït en continuïtat amb una altra persona. Segons Chodorow això explica que les dones es caracteritzin per una sensibilitat i una compassió més grans envers les altres persones.

En canvi, els nens construeixen la seva masculinitat rebutjant la relació maternal tan forta que havien tingut. Es construeixen com a «no femenins», més que no pas com a masculins. Han d'aprendre a no ser efeminats, a no ser com les nenes, a ser distants i, si cal, agressius. D'aquí prové la seva manca d'habilitat per a les relacions personals i íntimes i el seu èmfasi en els objectius externs i l'èxit social, perquè han reprimat la seva capacitat de comprendre els seus propis sentiments i els dels altres. Amb Chodorow, la feminitat ja no és una pèrdua; en tot cas ho és la masculinitat. Com que la identitat masculina es construeix sobre una ruptura de relacions afectives estretes, en la vida adulta, de manera inconscient, qualsevol relació íntima i estreta és viscuda com un perill per a la seva identitat. Les dones, en canvi, senten el contrari: la seva autoestimació decau quan no poden establir vincles personals forts.

Aquests esquemes es reproduïen en el procés de socialització primària de les criatures, que té lloc mitjançant la seva interacció amb pare i mare: la paternitat afirma la distància i la llei del pare sobre el fill; la maternitat afirma la fusió i l'amor de la mare vers el fill o la filla.

Però, tal com indica Giddens, la teoria de Chodorow té la virtut de poder explicar per què la generalitat dels homes té tanta dificultat a expressar els seus sentiments i emocions més íntims, cosa que fins i tot ha rebut el nom d'*inexpressivitat masculina*. Actualment, els arguments de Chodorow configuren una de les teories que explica millor la naturalesa de la feminitat i la naturalesa de la dominació masculina sobre les dones. Juntament amb altres observacions respecte de les dificultats de la identificació dels nens amb el model masculí (Brullet, 1996), explica la rigidesa més gran i la por que molts homes han tingut, i d'altres encara tenen, de perdre la imatge «baronívola» posat cas que es desautoritzés el model tradicional de paternitat basat en l'exercici de l'autoritat imposada a l'esposa, a les filles i als fills.

Les explicacions de com les criatures van incorporant en la seva estructura de personalitat la identitat de gènere ajuda a entendre el paper del pare i la mare. Però, fins a quin punt és possible canviar els continguts d'aquesta socialització diferencial per afavorir el desenvolupament més integral de la persona humana, augmentant l'autoestimació de les dones, minvant la necessitat de prepotència masculina i afavorint parentalitats més flexibles i democràtiques en les seves pràctiques i continguts?

Les aportacions actuals de la psicologia social pel que fa a la construcció psíquica de la identitat masculina o femenina indiquen que, al marge de les diferències individuals, la identitat de gènere està conformada pel lloc que les persones ocupen en la societat. En aquest sentit, la teoria de Chodorow obre la porta a la comprensió del canvi profund que podria comportar, per a la cultura i les relacions humanes, la redistribució dels espais socials de gènere, en la mesura que totes les relacions entre persones adultes (mares i pares biològics o adoptius) i criatures (nens i nenes) s'establissin sobre patrons de continuïtat afectiva més que no pas sobre patrons de ruptura i afirmació patriarcal d'una autoritat dominant, encarnada primer en el pare i més tard en el fill.

Al meu parer, l'extensió social d'unes relacions de gènere més equitatives comportaria, com a condició prèvia, que la necessària funció maternal, específica i intensa, no fos solament exercida per les mares sinó també pels pares, que haurien de ser capaços de desenvolupar responsabilitats i sabers propis de la cultura i el patrimoni de la feminitat, i vincles afectius estrets. D'aquesta manera, l'autoestimació necessària en cada persona, sia home o dona, es construiria sobre la base de l'autonomia de totes les persones de la família, les quals podrien mantenir entre si vincles de dependència a partir de les necessitats de cada una i la seva satisfacció mútua, i no per imposició de criteris normatius de tipus patriarcal, que sempre han significat la dominació dels homes i la subordinació de les dones.

De moment, entre alguns homes joves estan emergint nous patrons de relació interpersonal pels quals es valoren les dimensions afectives, de tendresa i atenció a l'altre i es rebutgen les dimensions de dominació, sobreprotecció o agressió: l'objecció de consciència i la insubmissió militar poden ser un bon indicador d'aquests canvis (tot i que és cert que l'objecció pot respondre a altres interessos). Però també sembla que en l'interior de les famílies canvia la manera de construir la paternitat i es tendeix a noves formes relacionals entre pare i fill o filla, més sostingudes sobre l'afecte i la proximitat que no pas sobre l'autoritat imposada i distant del pare. Alguns aspectes de la investigació empírica que estic fent es dirigeixen a comprovar alguns aspectes d'aquesta qüestió, malgrat que encara és prematur per avançar-ne conclusions finals.

2.3. *Maternitat i paternitat als noranta (o una investigació a Itàlia des del binomi igualtat-diferència)*

Hem vist primer les posicions del feminisme igualitarista de tipus voluntarista, en el sentit que perseguia la igualtat de la parella i de les relacions pare-mare-fill o filla a costa de no considerar la diferència sexual com un condicionant sociobiològic de la persona humana. Després he considerat el reconeixement de la diferència sexual com un factor determinant en la construcció de les identitats personals, seguint l'argumentació de Chodorow sobre la importància de la diferència femenina i del *maternalge* en els processos de socialització i criança de les generacions joves.

Sembla que pel que fa a l'àmbit de les relacions privades i familiars, allò que hauria de canviar per permetre el pas a unes relacions de gènere no jeràrquiques és el paper del pare, és a dir, els continguts i les formes relacionals de la paternitat, la qual cosa, cal dir-ho, només és possible en la mesura que hi hagi una recerca recíproca del canvi i una nova redefinició de papers. Les mares ja estan en un procés actiu i irreversible de redefinició de la seva identitat com a dones en l'àmbit públic, i un dels efectes importants d'aquesta redefinició és el retard, molt important, en l'accés a la primera maternitat i també la dràstica reducció del nombre de fills. Tanmateix, la redefinició dels gèneres a la llar i en les relacions de parella continuen sent poc clares.

Doncs bé, recollint el resultat d'una elaboració teòrica de més de vint anys, es comencen a desenvolupar algunes investigacions que proven d'avaluar els processos de canvi en els models de paternitat i maternitat i que intenten comprendre les tensions que aquests canvis provoquen, tant des de la perspectiva de la igualtat com des de la perspectiva de la diferència. Per a aquest apartat, he decidit donar compte d'una recerca italiana al voltant dels canvis culturals en les identitats parentals, dirigida per Franca Bimbi i Grazia Castellano (1990): *Madri e padri: transizioni dal patriarcato e cultura dei servizi*. El seu plantejament es fa en el marc de la UDI (Unione Donne Italiane) i del Gruppo de Iniziativa e Ricerca «Donna e patriarcato» de la regió de l'Emília-Romanya. Franca Bimbi és sociòloga de la família i, com a responsable del projecte, presenta la investigació sobre tres idees bàsiques: simetria i asimetria dels rols sexuals en la família, persistència o deslegitimació del patriarcat i significació de la doble presència de les dones en el context de la societat dels serveis.

Bimbi (1990: 161 i següents) afirma la complexitat dels canvis en les relacions familiars, els quals, diu, necessiten argumentacions teòriques complexes per ser entesos. En la seva investigació, la maternitat i la paternitat són assumides com un camp de reflexió dels canvis en la definició social dels gèneres. Les estratègies reproductives actuals, que porten que el nombre real i ideal de fills sigui molt reduït, fan que l'experiència de la maternitat avui sigui un esdeveniment extraordinari, però continua sent reconeguda com un fet que s'inscriu en la normalitat d'una biografia femenina (desig d'atendre algú altre). D'altra banda, el rol patern ha començat a desenvolupar un nou component expressiu en la relació amb el fill o la filla, subratllat per la proximitat física i emotiva més gran que mantenen pares i fills.

Malgrat tot aquest procés de canvi, que es pot entendre com un procés de transició i deslegitimació del model tradicional de patriarcat, apareix també que les mares joves assumeixen, amb ple coneixement, la divisió desigual del treball domèstic com a contrapartida a compartir amb la parella un model ideal de família no jeràrquica, fortament centrada sobre els valors de la intimitat. En efecte, malgrat aquest repartiment desigual del treball domèstic, la parella s'autorepresenta, en canvi, com a idealment igualitària. Si la mare apareix encara assumint el treball domèstic, el pare apareix pressionat per aprendre les competències maternes necessàries per construir un nou perfil del seu rol paternal. Tot això succeeix en el context del temps quotidià familiar, del qual forma part

tant la doble presència de les dones (responsables primeres del treball domèstic, però responsables també d'un treball extradomèstic) com de la socialització extrafamiliar dels nadons i els menuts a l'escola bressol i a les escoles infantils (totes les mares i tots els pares entrevistats per Bimbi tenen un treball remunerat i fan servir l'escola infantil).

És per això que apareix una problemàtica nova en els processos de construcció de la paternitat i la maternitat, problemàtica que s'origina en les relacions possibles entre escola infantil (escola bressol), mares i pares. D'una banda, les competències professionals de les educadores i el coneixement empíric de la mare i el pare respecte dels seus fills porten a comparacions que poden ser conflictives; de l'altra, la cultura i la societat de serveis és compartida per família i treballadores de l'escola infantil i, per a les unes i els altres, la intercanviabilitat dels rols parentals és assumida com a valor (a l'escola i en la família). Però, contràriament, es continua legitimant la divisió desigual del treball familiar, ja que és considerada com una dada de la realitat del present però també com una supervivència cultural del passat. Segons les autores, això impedeix que en les relacions entre mare i pare, entre mare, pare i educadores i entre aquestes últimes i els infants, ningú no s'interrogui a si mateix i els uns als altres sobre les significacions d'aquesta diferència sexual, que sempre apareix com una dimensió socialment oculta.

Al final de la investigació, Bimbi deixa ben clar que les mares i els pares entrevistats encara no tenen una representació social nova i precisa de la família, de les seves relacions ni de la identitat masculina i femenina. Més aviat, allò que està emergint és una deslegitimació progressiva d'una representació social com era la del patriarcat, per la qual cosa queden oberts els problemes de la definició de la diferència sexual, dels models d'identitat recíprocs, de la relació entre el model ideal d'igualtat i la asimetria persistent i estructural de l'autoritat del pare davant dels fills.

Per això, si es considera el present com a temps puntual i només per mitjà de l'explícit, llavors apareix una llibertat aparent d'elecció respecte dels models possibles d'identitat femenina o masculina i la asimetria de rols apareix solament com una pura persistència del passat tradicional. Contràriament, observant una dinàmica temporal més profunda i menys contingent, allò que es veu aparèixer és una trama contínua entre persistència i canvi.

3. Alguns indicis empírics a Catalunya

S'ha comprovat a Catalunya que les formes d'exercir la parentalitat, en termes de les pràctiques de criança entre parelles joves amb criatures de 0 a 3 anys, difereixen notablement segons els recursos socials, materials i simbòlics de què disposen mare i pare. Reconeguda aquesta diversitat, que s'analiza de manera més detallada en una altra banda, presento a continuació alguns resultats globals que poden aclarir les tendències més generals en els comportaments parentals respecte de la criança dels fills.

Cal tenir en compte que els canvis culturals profunds sempre comporten una lògica a llarg termini, tot i que en general és possible constatar per a un

mateix període històric graus diversos d'expressió de les tendències de canvi. Aquest és el cas que ens ocupa, ja que les dades generals que presento a continuació estan sotmeses, com he dit, a variacions importants segons quina sigui la posició social de les famílies i les seves condicions materials de vida.

La recerca es fa en una ciutat industrial de Catalunya amb més de 100.000 habitants, i la situació laboral del conjunt de mares entrevistades, totes les quals conviuen amb el seu cònjuge i amb un mínim d'un fill o filla de 0 a 3 anys, és la següent:

- Un 29% fa treball remunerat a temps complet
- Un 21% fa treball remunerat a temps parcial o variable
- Un 34% està en atur
- Un 16% declara ser mestressa de casa

La situació laboral dels pares és, alhora, la següent:

- Un 87% fa treball remunerat a temps complet
- Un 5% fa treball remunerat a temps parcial o variable
- Un 7% està en atur

Les transformacions dels rols parentals tradicionals

En la taula 1 presento la distribució percentual de les posicions relatives de mare i pare en les pràctiques familiars de criança. L'ordre s'estableix de més a menys pràctica exclusiva de la mare per a cada una de les 23 activitats contemplades.

Taula 1. Activitats de criança. Participació relativa de mare, pare o altres persones

		Mare	Mare i pare	Pare	Altres persones	Total N=352
A)	1. S'ocupa de la roba	90	8	—	2	100
	2. Prepara àpats	84	14	—	2	100
B1)	3. Lleva al matí	73	20	6	1	100
	4. Porta al metge	73	26	1	—	100
	5. Dóna les medicines	69	30	1	—	100
	6. Pren la temperatura	68	29	3	—	100
	7. Dóna les sopetes	68	31	—	1	100
	8. Atén a la nit	64	28	9	—	100
	9. Fa fer caca	62	34	1	3	100
	10. Dóna el biberó	63	34	1	1	100
	11. Fa fer pipí	62	35	1	3	100
	B2)	12. Canvia bolquers	55	43	—	1
13. Porta a dormir a la nit		55	39	5	—	100
14. Banya		52	40	7	1	100
15. Fa gatejar, caminar		38	59	1	2	100
16. Consola		33	63	3	1	100

Taula 1. (Continuació)

	Mare	Mare i pare	Pare	Altres persones	Total N = 352
C) 17. Prohibeix, si cal	29	65	6	—	100
18. Renya, si cal	27	69	5	—	100
19. Parla amb la criatura	25	73	1	1	100
20. Porta a passeig	24	69	4	2	100
21. Juga amb la criatura	21	69	7	3	100
22. Compra joguines	20	71	5	4	100
23. Porta a avis o amics	17	78	3	2	100

Relació molt estreta de les posicions de gènere en el treball domèstic i en el treball de criança

La primera comprovació és que la dedicació del pare, compartida amb la mare, en les tasques de criança tendeix a ser superior a la que es mostrava en les activitats de treball domèstic i de l'organització de la llar². Ara bé, la lògica que regeix la menor o major participació dels pares joves en la criança de llurs fills és molt similar a la lògica vista en relació amb el treball domèstic i d'organització familiar: els pares tendeixen a compartir molt més les tasques de criança que tenen relació amb l'exterior de la llar (passeig, comprar joguines, visitar els avis), de la mateixa manera que també mostraven una participació més gran en tasques familiars externes (compres, bancs, escoles, lleure); mentre que la seva participació en les tasques internes, regulars, obligades i contínues, de criança o domèstiques, és molt menor o inexistent. Si bé el cònjuge proporciona alguna ajuda en el treball familiar, l'organització i la dinàmica regular d'aquest treball continua sent responsabilitat fonamental de les dones. Una cosa molt semblant passa amb la feina de criança.

Les dades de la taula anterior ens ofereixen evidència suficient per poder afirmar que ens trobem davant d'una tendència de canvi dels rols parentals tradicionals de mare i pare, però l'evidència també és suficient per afirmar que la participació relativa de cada cònjuge manté una lògica que depèn dels papers tradicionals de cada gènere. Els models socials de gènere, interioritzats des de la infància, es mantenen amb força: allò que és públic «ha de ser» l'àmbit fonamental de l'acció masculina, mentre que allò privat «ha de ser» l'àmbit fonamental de l'acció femenina. En realitat, la presència més gran del pare en les activitats de criança que tenen més relació amb l'exterior de casa permet reforçar el «miratge» o engany d'aquells qui afirmen que avui els pares i les mares joves participen ja de la mateixa manera en tots els àmbits de la vida social. Caldrà reconèixer que, en efecte, en la vida «pública» de la família (mercats, passejos, transports, compres, etc.) el pare és avui molt més visible que en el passat, i

2. El conjunt de la investigació comprèn dos focus centrals d'anàlisi: el treball remunerat i el treball familiar. Aquest últim és dimensionat en tres components principals: el treball domèstic, el treball d'organització de la vida familiar i el treball de criança dels fills.

comparteix algunes activitats de criança amb la mare; però una altra cosa és la vida privada dins de casa.

La dinàmica de la transformació dels rols parentals

Vegem més detalladament les dades de la taula. Seguint l'ordre de participació relativa de mare i pare, en resulten tres grans àrees d'activitat:

A) Activitats d'atenció domèstica

B) Activitats de *maternatge*

B1) Regulació del son, atenció a la salut, alimentació i regulació físi-
funcional bàsica (biberó, pipí, caca)

B2) Activitats que faciliten relacions lúdiques amb la criatura

C) Activitats de socialització: relació amb l'exterior de la llar i imposició de les normes socials

Les activitats A) i B) estan molt vinculades al rol femení/maternal tradicional; integren el model de *maternatge* dominant en les societats industrials modernes i són components fonamentals del model de domesticitat femenina definit i construït com a ideal al llarg dels segles XIX i XX, fins al punt que la identitat femenina i materna solament prenia la seva legitimitat en la mesura que aquestes activitats eren (o són) realitzades per la pròpia mare. El cert és que aquestes activitats comporten relacions de tendresa i d'atenció contínues vers la criatura, i són absolutament necessàries per a aquesta. En canvi, les activitats del bloc C) han estat històricament molt més vinculades al rol patern masculí per la relació directa amb l'aprenentatge de les normes socials i, encara que també són absolutament necessàries per al desenvolupament social dels fills i les filles, impliquen més opcionalitat, tant en els continguts com en la intensitat o regularitat de l'acció adulta. Vegem amb més de detall cada bloc d'activitats.

Bloc A) Les feines domèstiques a la llar continuen sent a les mans i al cap de les dones joves

La lògica del rol femení/maternal continua sent essencialment domèstic: en l'extrem superior de l'escala de dedicació exclusiva de les mares hi trobem de nou la cura de la roba de la criatura (90%) i la preparació dels aliments (84%), tasques que, malgrat que són fetes per terceres persones en un 2% de les llars, no hi ha ni un sol pare que les faci en exclusiva. Cal tenir present que un 29% de les mares entrevistades fa treball remunerat a temps complet.

Ja es comenta en un altre lloc³ la importància simbòlica del fet que sempre siguin les dones les qui s'ocupen de «netejar la roba bruta dels altres per tor-

3. Faig referència al subcapítol 4.2 de la meua tesi doctoral: *Anàlisi de l'organització i repartiment del treball familiar i el treball remunerat entre parelles joves amb criatures petites*. UAB, Departament de Sociologia, 1996.

nar-la a posar a punt i que pugui ser feta servir una altra vegada», activitat o procés en el qual els homes es resisteixen fortament a participar. No és ara el moment d'ampliar el comentari sobre les fortes implicacions pràctiques i simbòliques d'aquesta identificació social persistent de les dones amb la neteja i l'alimentació (implicacions que s'estenen més enllà de la llar). Però el procés d'alimentació té connotacions molt més positives: «proporcionar aliment a algú perquè creixi».

Doncs bé, ara interessa prendre nota que un 8% de pares comparteixen la cura de la roba del fill o la filla amb la mare, i un 14% comparteixen l'elaboració d'aliments (la qual cosa coincideix amb les dades de participació al treball domèstic que s'han comprovat anteriorment). Per tant, apareix una fissura feble en l'estereotip femení que assenyala les dones com les úniques responsables de la higiene i l'alimentació en la llar.

Bloc B1) Maternatge tradicional: alguns pares s'hi animen quan les mares fan treball remunerat a temps complet

Les activitats de regulació del son, atenció a la salut, alimentació i funcions fisicofuncionals bàsiques són fetes en exclusiva per una majoria important de mares (entre el 62% i el 73%). Però la presència del pare en la satisfacció d'aquestes necessitats de la criatura comença a ser notable: fixem-nos que un 25%-35% de pares hi participen, i hi ha una proporció similar de percentatge de mares que fan treball remunerat a temps complet (29%). Així, doncs, sembla que és cert que el pare assumeix activitats de *maternatge* tradicional, sia en absència de la mare, sia perquè aquesta no exerceix de mare excoent.

La fissura dels rols tradicionals de mare i pare en la criança es posa més en relleu pel fet que en un 6% de famílies és el pare qui lleva el nen o la nena als matins, o pel fet que en un 9% del casos és ell qui l'atén a les nits. Molt probablement, aquests pares són aquells qui estan a l'atur (7%), la qual cosa no impedeix d'afirmar que el «naturalisme» dels models de gènere en la criança queda en dubte: si cal, el pare té cura dels nens i en satisfà les necessitats bàsiques, encara que això s'esdevé per la seva disponibilitat no habitual cap al treball familiar pel fet d'estar a l'atur.

Bloc B2) Les activitats de canvi en el rol del pare amb tendència a consolidar-se

Els canvis més consolidats en les pràctiques tradicionals de pare i mare són les que apareixen sovint en les famílies sense que calgui que la mare faci treball remunerat a temps complet. S'hi poden incloure, segons les nostres dades, les activitats que faciliten relacions de tendresa i relacions lúdiques amb la criatura (canvi de bolquers, bany, fer gatejar i caminar, consolar). Són activitats que tradicionalment han estat de responsabilitat femenina exclusiva i que, avui, són exercides per un bon nombre de pares joves.

En la taula podem observar que si bé el 55% de mares s'ocupa en exclusiva del canvi de bolquers, del bany i de la dormida de la nit (percentatge que coin-

cideix amb el de les mares en atur o mestresses de casa), en canvi en un 40%-60% de les llars, mare i pare comparteixen aquestes activitats encara que no sigui de manera equitativa. L'evidència és clara: les relacions actuals dels pares joves amb llurs fills i filles tendeixen a ser més properes i expressives que en el passat immediat.

En efecte, si havíem comprovat anteriorment que els cònjuges de les mares que fan treball remunerat a temps parcial o variable no participaven en el treball familiar en les seves dimensions de treball domèstic i d'organització, en canvi participen més en la criança i l'atenció dels fills petits. En aquest sentit, els homes, que han estat exclosos per la tradició d'unes de les dimensions més gratificants del treball familiar, davant de la necessitat de repartiment de la massa de treball (remunerat i familiar) entre la parella mostren una disposició «natural» a tenir cura dels fills, mentre que la seva disposició a ocupar-se de les feines de casa és molt reduïda, per no dir inexistent. És obvi, per tant, que les activitats que més assumeixen els pares joves a casa són les més gratificants, mentre que aquelles més fatigants, regulars, que comporten un fer i desfer constants són les que les mares joves continuen assumint, sigui quina sigui la seva posició en el mercat de treball.

Bloc C) La no-existència d'un perfil específic del pare a casa malgrat la persistència del perfil de gènere masculí

Simbòlicament, el pare sempre ha estat identificat amb la llei i l'ordre familiar i social. Una representació extrema d'aquesta figura és la del patriarca que, en la pràctica, exerceix un paper decisiu sobre la vida de les dones i els fills. Doncs bé, en la línia del que deia Bimbi, sembla que la figura del pare que imposa la llei i actua com a agent principal d'orientació de valors en la família està molt debilitada, mentre que es dona pas a una autoritat familiar més compartida entre mare i pare. Les activitats d'inducció a la sociabilitat i a l'aprenentatge de les normes socials en el món extern tendeixen a ser responsabilitat avui dels dos progenitors. Però, tot i tenir en compte que la informació s'ha obtingut de les mares, el que sembla més significatiu és que aquestes activitats siguin de tan escassa especificitat paterna. Fins i tot apareix un nombre notablement més gran de mares que exerceixen en exclusiva la responsabilitat de l'educació social de fills i filles, enfront d'un grup molt reduït de pares que apareixen com a representants de la primera autoritat familiar. (Val la pena avançar que els resultats diferencials d'aquestes activitats referides a l'aprenentatge de la socialització són, per raó de classe, molt notables. Hem comprovat que aquestes pràctiques tendeixen a ser molt més compartides en les zones de més acumulació de capital cultural, professional i econòmic, mentre que tendeixen a ser més exclusives de la mare en les zones de component obrer net, on, en canvi, apareixen algunes famílies en les quals el pare és qui clarament marca la llei i l'ordre.)

4. Reflexions finals

Sobre els processos de canvi de les identitats parentals, la posició dels gèneres i la reducció del nombre de fills

La realització per part de les mares de treball remunerat «obliga» a una participació més gran del pare en les tasques maternals de criança. Però és necessària una participació forta de la mare en el mercat de treball perquè això succeeixi, i gairebé sempre sota la fórmula de responsabilitat compartida. Sembla, en canvi, que el treball a temps parcial o variable de les mares incideix molt menys en un apropament més gran del pare a les activitats de criança dels fills.

El procés de més proximitat del pare vers els fills en els tres primers anys implica, alhora, una participació més notable de la mare en el conjunt de la socialització normativa, més participació que fins i tot pot arribar a la substitució o a l'anul·lació del paper d'un pare que, en aquest cas, podríem suposar absent en la criança, tot i compartir la llar. Per això cal ser prudents a no interpretar activitats de criança compartides per mare i pare, amb responsabilitat equitativa o simètrica. Perquè, tot i en el cas que la mare faci jornada de treball remunerat a temps complet i que el pare comparteixi algunes activitats, el més probable és que sigui ella qui assumeixi la responsabilitat del conjunt de la criança. No obstant això, és indiscutible que avui hi ha una tendència a un apropament més gran del pare a les tasques tradicionalment exclusives de la mare.

Tanmateix, quan es dona el procés d'apropament mutu dels rols parentals, el que apareix més rellevant és la reducció del paper específic del pare en la criança dels fills i les filles. Mentrestant, el paper de la mare en la dinàmica familiar manté l'especificitat tradicional i fins i tot, malgrat la participació més gran del pare en les tasques de criança, la mare adquireix més pes general, ja que assumeix també, de manera compartida o prioritària, funcions que antigament eren obertament específiques del pare, com ara la construcció de la norma i la moral social.

Ara bé, el rol masculí del pare dins de la família ha estat sempre més simbòlic que pràctic o, dit d'una altra manera, el pare ha estat puntualment present o ha estat puntualment utilitzat per imposar l'autoritat sobre els fills; però la seva presència en la dinàmica quotidiana de casa ha estat molt més escassa que la de la mare o altres dones de la família. L'acció quotidiana de la mare o altres dones en la criança implicava també regulacions normatives que, tanmateix, eren de caràcter menys públic i més properes a l'aprenentatge de les relacions afectives i personals. No és estrany, per tant, que els nostres indicadors, molt aferats a la quotidianitat i als primers tres anys de la vida del fill o de la filla, no mostren una imatge precisa i específica del pare en la criança.

4. Fóra tema per a un altre article aprofundir en la relació que hi pot haver entre aquesta pèrdua de competències del pare en l'àmbit privat, avui, i la pèrdua de competències que per al *pater familias* comportà el desenvolupament de l'Estat modern i, més recentment, de l'Estat de benestar, a l'efecte de la relació cada vegada més directa entre l'Estat i l'individu.

Malgrat tot, creiem que és possible afirmar que el paper actual del pare a casa ha reduït competències específiques de tipus tradicional⁴, tot i que les dades que es presenten aquí no poden mostrar per si soles fins a quin punt la seva autoritat com a marit i pare regeix o no, finalment, la dinàmica familiar si s'analitza des d'una perspectiva menys quotidiana i més estratègica. El que sí que podem fer és relacionar les activitats de criança amb les de treball domèstic i amb les de treball remunerat de cada cònjuge. I quan s'estableix aquesta relació apareix que la lògica estratègica de les relacions de gènere, dins de la família, es continua sostenint en el fet que els homes han d'estar més disponibles per al treball remunerat que no pas per al treball familiar.

De fet, en les dades sobre el treball domèstic, vam poder «veure» una imatge «en negatiu» del pare, imatge que també podríem analitzar ara: el treball domèstic i la criança no són coses d'homes (tot i que ajudin avui més que ahir). És el treball remunerat el que configura i estructura la seva vida quotidiana de manera prioritària. Això s'endevina rere les nostres dades i és el que ens permet posar en dubte la profunditat dels canvis en les relacions de gènere entre les famílies joves d'avui. Però afirmar la persistència d'aquest *constructe* no ens obliga a afirmar que aquest sigui hegemònic ni que no tingui fissures. S'han vist molts elements de canvi dels patrons tradicionals al llarg de la investigació: la gran majoria de mares joves fan o volen fer treball remunerat per tenir autonomia econòmica i personal; bastants mares joves consideren que el pare hauria de reduir la jornada de treball remunerat per ocupar-se dels fills, com fan elles mateixes. I, com acabem de veure, alguns pares joves comencen a participar en les activitats regulars i quotidianes de la criança dels fills i el funcionament diari de la família, tot i que la seva participació sempre sigui compartida i sense que les dones puguin deixar de ser les principals responsables de la dinàmica quotidiana de la llar.

Ens trobem, en efecte, davant d'una situació complexa: avui es pot parlar d'una certa tendència de canvi del perfil del pare jove, que passa sobretot per l'apropament relacional vers els fills, però molt menys per l'adquisició de noves habilitats i disposicions per al treball a casa. De fet, per a la gran majoria de pares joves el seu paper amb relació al treball domèstic a casa és el mateix que tenien els seus propis pares i avis: esperar a ser servits. I això malgrat que comparteixin molt més que aquests les activitats de criança amb la seva dona i fills. És a dir, se segueixen en aquest sentit les pautes tradicionals, la qual cosa significa que les mares joves, tot i que els seus nivells educatius i de formació són molt equivalents als dels pares joves, frenen o veuen frenades les seves potencialitats professionals, mentre que els pares joves poden, gràcies a la responsabilitat més gran de les seves dones en la llar, acumular més capital professional, econòmic i social.

En conseqüència, com dèiem al començament d'aquest article, s'ha generalitzat el fet que la majoria de dones prenen la decisió (de cap manera considerada com a ideal per elles mateixes, tal com es comprova en un altre moment d'aquesta investigació) de tenir molt pocs fills, si no cap, mentre no tinguin assegurat un compromís més gran de la societat que faciliti la combinació de

treball remunerat i treball familiar; i mentre no puguin experimentar una participació més plena i equitativa de llurs cònjuges en les feines de casa i en la criança dels fills. Cal tenir present, tanmateix, que aquesta dinàmica no es mostra de la mateixa manera ni en la mateixa intensitat en totes les classes socials, la qual cosa fa que la problemàtica dels canvis de relacions de gènere i dels models de parentalitat sigui complexa i diversa per raó de classe social⁵.

*Sobre els processos de canvi de les identitats parentals
i la possible absència del pare en la criança dels fills*

Però hi ha una qüestió molt important, ja apuntada, associada a la transformació de les relacions de gènere. Els canvis estan implicant un procés difícil de redefinició de papers, ja que si bé l'apropament del pare a les tasques de *maternatge* és gairebé sempre vist com un canvi positiu amb poques conseqüències negatives; per contra, la reducció del seu paper en la imposició de la norma sovint és vista com una pèrdua d'autoritat generalitzada de pare i mare sobre els fills.

Les relacions tradicionals de tipus patriarcal en la família identificaven l'autoritat amb l'única llei del pare, mentre que la informació obtinguda ens diu que les mares joves tendeixen a identificar autoritat familiar amb autoritat compartida entre pare i mare. Doncs bé, certes veus conservadores advoquen amb impaciència per la tornada a l'autoritat tradicional del pare sobre la família, ja que atribueixen tots els mals de la societat actual al procés d'apropament dels rols parentals. Aquesta visió del problema de la necessària redefinició dels rols parentals està molt allunyada de la que es té aquí, ja que considerem que els canvis, que no són en tot ni clars ni encertats, formen part d'un procés irreversible i positiu de creixement de la igualtat entre dones i homes.

Ara bé, de la mateixa manera que les pensadores feministes dels anys seixanta interposaren el dubte i la sospita al suposat equilibri i consens en la divisió sexual dels rols familiars de mares i pares, avui podem mantenir una certa sospita sobre l'absoluta bondat del procés actual. En efecte, malgrat que ens trobem molt lluny de qui pugui considerar la necessitat d'una tornada als papers parentals tradicionals, ens preguntem fins a quin punt la «deslegitimació de l'autoritat patriarcal» (necessària en el procés d'eliminació de les desigualtats) no està donant lloc a una freqüent «deslegitimació del pare» quant a l'altre adult, diferent de la mare, que en el procés de criança dels fills sembla bo que tingui un paper equitatiu, no menor, al de la mare. I ens preguntem fins a quin punt aquest procés té a veure amb la coherència, la qualitat, els continguts i els límits de les normes i dels valors transmesos als fills. Sospitem, en definitiva, que avui les dificultats de la criança dels fills són més grans que en el passat immediat, tant en els aspectes materials com en els aspectes simbò-

5. Hem comprovat que les parelles obreres de doble sou comparteixen més les activitats de treball domèstic que no pas les parelles de classe mitjana de doble sou; aquestes darreres comparteixen més la criança dels fills que no pas les primeres.

lics, i que les mares i els pares necessiten no solament recursos econòmics sòlids, sinó també forts recursos morals per ser capaços de construir un projecte familiar que, sense renunciar a elements bàsics dels èxits cap a la igualtat d'homes i dones, asseguri la coherència, la cohesió i la tolerància mútua en els criteris de criança.

Chodorow advocava per un apropament més gran del pare a les tasques maternals perquè això implicaria una reducció important de les relacions jeràrquiques de gènere. En part, això ja està passant entre alguns grups socials, però alhora sembla donar-se una pèrdua d'especificitat de la funció paternal, mentre que queda reforçada la funció maternal. L'apropament més gran del pare a les tasques de criança es produeix quan creix l'autonomia, l'autoritat i l'autoestimació personal de la mare, i llavors és d'una lògica evident que les mares ampliiïn la seva autoritat dins de l'espai familiar. I és lògic, per això, que les relacions entre home i dona i de tots dos amb llurs fills necessitin una redefinició, respecte dels models tradicionals, de llurs posicions i papers a casa; redefinició que manté en discussió la tensió entre igualtat i diferència, ja que mare i pare són adults portadors d'una diferència sexual que no pot ser negada. En efecte, hem comprovat, com Bimbi al nord d'Itàlia, que la diferència es manté a la llar per mitjà d'una diferenciació nítida de pràctiques de gènere en les activitats de treball familiar més relacionades amb les feines domèstiques i d'organització, diferenciació que, tot i que també es redueix a mesura que les dones s'incorporen al treball remunerat, mostra una relació no equitativa i subordinada de la mare, la qual manté fonamentalment el seu paper de servei a casa.

Les parelles joves amb fills petits necessiten avui una bona quantitat d'energia i de recursos propis (i aliens) de tot tipus per intentar redefinir els espais de mare i pare a la llar. Les dones i homes joves que avui formen família tenen una tasca comuna difícil en la qual el paper més dur correspon a la mare, especialment quan ha de combinar el treball remunerat i el treball familiar en les condicions actuals de vida. Però el paper més difícil el té ara com ara el pare a causa de la indefinició del seu paper específic en els processos de transformació dels perfils de gènere.

Aquest debat i la investigació al voltant dels processos de diferenciació o indiferenciació de la funció materna i paterna són d'una importància cabdal avui per poder comprendre la significació i els valors implícits que poden comportar a llarg termini per al conjunt de la nostra societat.

Bibliografia

- BADINTER, Elisabeth (1980). *L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVII-XX siècle)*. París: Flammarion.
- BALBO, Laura (1978). «La doppia presenza». *Inchiesta*, VIII, n. 32.
- BIMBI, Franca; CASTELLANO, Grazia (1990). *Madri e Padri. Transizioni dal patriarcato e cultura dei servizi*. Milà: Franco Angeli.
- BOURGUIGNON, Odile (1987). «La question de l'enfant». *L'Année Sociologique*, n. 37.
- BRULLET, Cristina (1996). «Roles e identidades de género: una construcción social». A

- Autors diversos. *Sociología de las mujeres españolas*. Madrid: Complutense.
- CHODOROW, Nancy (1978). *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis and the Sociology of Gender*. California: The Regents of the University of California.
- GIDDENS, Anthony (1991). *Sociología*. Madrid: Alianza.
- HORKHEIMER, Max (1986). «La familia y el autoritarismo». A FROMM, E. i altres. *La Familia*. Barcelona: Península.
- KELLERHALS, Jean i altres (1982). *Mariages au quotidien*. Lausana: P-M Favre.
- OAKLEY, Ann (1974). *The Sociology of Housework*. Oxford: Martin Robertson.
- PARSONS, Talcott; BALES, F. (eds.) (1955). *Family, Socialization and Interaction Process*. Nova York: Free Press.
- PLANAS, J.; CASAL, J.; BRULLET, C.; MASJOAN, J.M. (1991). *La transición a la vida adulta de mujeres y hombres de 31 años*. Bellaterra-Barcelona: ICE de la Universitat Autònoma (2a ed., 1995).
- RAPOPORT, Rhona (1978). «Sex-Role Stereotyping in Studies of Marriage and the Family». A: *The Sex Role System. Psychological and Sociological Perspectives*. Londres: Routledge & Keagan Paul.
- STOCKARD, Jean; JOHNSON, Miriam M. (1992, 2a ed.). *Sex and Gender in Society*. New Jersey: Prentice Hall.
- SUBIRATS, Marina; MASATS, Marta; CARRASQUER, Pilar (1992). *Les condicions de vida de les dones a la ciutat de Barcelona*. Vol. 6 de l'*Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990*. Barcelona: Institut d'Estudis Metropolitans.